

به نام خداوند بخشنده مهربان

درسنامه آموزشی تاریخ ۲ کلاس یازدهم رشته ادبیات و علوم انسانی

درس ۷: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

مقدمه

پس از امویان، یکی دیگر از خاندان **قریش** به نام بنی عباس خلافت را به دست گرفت (۱۳۲ق) که تا موقع یورش مغولان به بغداد دوام آورد (۶۵۶ق).

فعالیت: سفر به گذشته

فرض کنید که شما در زمان قیام عباسیان زندگی می کردید و از نزدیک شاهد تبلیغات و شعارهای آنان علیه امویان بودید. انتظارات خود را از دوران پس از پیروزی قیام در سه جنبه سیاسی، دینی و اجتماعی فهرست کنید.

سیاست و حکومت

* عباسیان برای توجیه حقانیت و مشروعیت خود بر خویشاوندی با **پیامبر** تأکید داشتند.

* نخستین خلیفه عباسی ابوالعباس **سفاح** بود.

* پس از او برادرش **منصور** نقش زیادی در تحکیم خلافت عباسی داشت.

حوادث مهم زمان منصور:

قتل ابن مقفع، کشتن ناجوانمردانه ابومسلم، سرکوب قیام دو تن از علویان و بنای شهر بغداد.

دوره های خلافت عباسیان

الف) دوره نیرومندی و شکوفایی (۲۳۲-۱۳۲ق)

منصور، هارون و مأمون قدرت و تأثیر گذاری بالاتری در این دوره داشتند.

نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان

* تصدی منصب وزارت و سایر مناصب دیوانی، فرماندهی سپاه و حکومت برخی ولایات.

* نفوذ و قدرت ابومسلم خراسانی، خاندان های برمکی و سهل.

ب) دوره ضعف و تجزیه (۲۳۲-۶۵۶ق)

قدرت یابی امیرالامراهای ترک و عزل و نصب خودسرانه خلیفه توسط آنان، قیام ها و جنبش های استقلال خواهی و تشکیل حکومت های مستقل توسط رهبران برخی قیام ها و جنبش ها.

نظام اداری

در دوره نخست خلافت عباسیان، تشکیلات اداری (**دیوانی**) منظم و منسجمی با الگو گرفتن از نظام دیوانی دوره **ساسانی** شکل گرفت. منصب **وزارت** به وجود آمد و **وزیر** در رأس تشکیلات دیوانی قرار گرفت.

مهم ترین دیوان های دوره عباسی: دیوان جند (**سپاه**)، خراج (**استیفا**)، بیت المال، برید، انشا (**رسایل**)، مظالم و حربه.

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما، علت دوام آوردن خلافت عباسی با وجود ضعف قدرت سیاسی و نظامی خلفا و تجزیه قلمرو خلافت چه بود؟

نهضت علمی و فکری مسلمانان

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فرهنگی

- * آموزه های قرآن و احادیث پیامبر برای علم آموزی.
- * آشنایی با دستاوردهای سایر تمدن ها.
- * حمایت مادی و معنوی برخی خلفا، وزیران و دیگر مقام های حکومتی از عالمان و فعالیت های آنان .

اوج گیری علمی و فکری مسلمانان

- * مشارکت ایرانیان در اداره امور خلافت و حمایت از دانشمندان.
- * خاندان های برمکی و سهل نقش بیشتری در گسترش فعالیت های علمی داشتند.
- * بیت الحکمه در زمان هارون تأسیس شد و در زمان مأمون به اوج خود رسید.
- * در اثر نهضت ترجمه شما زیادی از آثار علمی در زمینه فلسفه، پزشکی، ریاضیات، نجوم و... از زبان های **سریانی، ایرانی، یونانی و هندی** به **عربی** ترجمه شدند.
- * در **بیت الحکمه** علاوه بر **ترجمه** کتاب ها، گفت و گوهای علمی و تبادل افکار هم صورت می گرفت.

نقش علمی و فرهنگی امامان شیعه

- امام کاظم(ع):** بیان تعالیم اسلام، تربیت شاگردان و منع شیعیان از همکاری با حکومت عباسی.
- مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه، از فعالیت های عمده امامان شیعه بعد از **امام رضا(ع)** تا عصر **غیبت** امام مهدی(عج) بود.

خلافت فاطمیان(۵۶۷-۲۹۷ق)

- * فاطمیان خاندانی از شیعیان اسماعیلی بودند.
- * بنیان گذار: عبیدالله مهدی از نوادگان اسماعیل، فرزند امام جعفر صادق(ع) در شمال آفریقا(تونس و مراکش).
- * پس از مدتی **مصر** را تصرف کردند و **قاهره** را به پایتختی برگزیدند.

دلایل ضعف:

- حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو خلافت فاطمی و شروع جنگ های صلیبی.
- نکته:** صلاح الدین ایوبی، این حکومت را برانداخت.

روابط فاطمیان و عباسیان

- خصومت آمیز بود. فاطمیان خلافت را حق خود می دانستند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند.
- خلافت عباسی اقدام به تبلیغات گسترده علیه فاطمیان می کرد تا نشان دهد نسب خلفای فاطمی جعلی است.

سیاست مذهبی فاطمیان

ترویج تشیع اسماعیلی.

در بیشتر دوران این حکومت، **اهل تسنن** آزادانه به زندگی و فعالیت دینی و اجتماعی خود مشغول بودند.

فعالیت های علمی و فرهنگی

مذهب اسماعیلی از مذاهب **عقل گرا** بود و دانشگاه **الازهر قاهره** در آن زمان بنیان نهاده شد.

شکل گیری مرکز **دارالعلم** (الحکمه) در قاهره.

نکته: هدف اصلی از ایجاد مراکز علمی: تربیت عالمان مسلط به تعالیم مذهب **اسماعیلی**.

معماری

مساجد جامع **ازهر**، جامع **حاکم** و جامع **اقمر** در **قاهره** مشهورترین نمونه های معماری فاطمیان.

هنر و صنایع

پارچه بافی، کاغذ سازی، شیشه گری، نقاشی، فلزکاری و منبت کاری.

تکلیف جلسه آینده

به ۴ گروه تقسیم شوید و هر کدام با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می کند، درباره فعالیت های فکری و فرهنگی یکی از امامان شیعه و چگونگی ارتباط آنان با شیعیان، مطالبی را تهیه کنید و به کلاس ارائه نمایید.

امام کاظم، امام جواد، امام هادی و امام حسن عسکری(ع)

پرسش های نمونه

- ۱- خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه کسب، انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان مقایسه کنید.
- ۲- اقدام های مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید.
- ۳- تحلیل و قضاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابومسلم بیان کنید.
- ۴- نقش خاندان های ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوره مأمون شرح دهید.
- ۵- مهم ترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش را توضیح دهید.

پایان

تهیه و تنظیم: حسین احمد زاده سرگروه تاریخ شهرستان خدا آفرین